

Rundvandring på Iggön

Anteckningar från rundvandring på Iggön den 5/7 1998 med utgångspunkt från gamla kartor. Vi startade vid Iggöns gamla skola, där **Lennart Landenmark**, ciceron för dagen, bad oss tänka tillbaka till den tid då Iggön kom upp ur havet, ca 500 f Kr, enligt beräkning av **Martin Ekman**, *Forskare vid lantmäteriet i Gävle*. Lennart bad oss också fundera över hur högt upp vattenytan var på just denna plats då. Svaret blev ca 17 m, dvs strax ovanför träd- topparna. Iggöns högsta punkt ligger bakom Martin Nymans hus (där utkikstornet står) idag ca 21 m över havet. En ytterligare hög punkt, även den ca 20 m över havet, finns ute vid Gillerheden, vid hällorna. Här, där vi står vid skolan var det troligen vattenbryn år 1398 på Drottning Kristinas tid. Nästa stopp blev endast ett 50-tal meter upp efter byvägen. Där går idag 5 meters linjen enligt kartan. Det kallas enligt gammalt för "**Va**" och antyder ett vadställe förr tillbaka. Från norra sidan av ön möter här i Va en annan 5 meters linje mellan dessa finns en förhöjning ca 2 meter högre, som ett naturligt vadställe när ön var delad i två. Här låg vattenlinjen enligt beräkning på 800-talet. De två delarna nämndes förr enligt Martin Nyman, **Storön** och **Västerön**. Skogsdelningskartan från 1700-talet anger dock endast en ö, Östra delen och Västra delen. Iggön dyker upp i skrifterna på 1500-talet. I ett fogdebrev finns *Nilss I Igon* omnämnd. Sedan i köpebrevet när Rike-Nils söner köpte Iggön, som varit ett s k kronoskär, så benämns den som *Iggan*. Det kan finnas belägg för att namnet härrör från Idegran då det inte var ovanligt att platser fick namn efter speciella förekomster i naturen. Idegran har funnits utmed kusten i mindre bestånd. Sedan har i så fall Idegran blivit Igon eller Iggan med fler olika stavningar och till sist fatt namnet Iggön. Det skulle i så fall vara en parallell till Eskön som skall vara nämnd efter det gamla ordet för ask – och således betyder Askön.

De märken på kartan som betecknar forn-lämning vid byn, är enligt de deltagande Iggöborna troligen ett klapperstensfält där det varit ett röse. Flera av de övriga fornminnesmarkeringarna är sådana. Inget annat

finns där att se idag.

Ett annat uppdrag vi fick på denna vandring var att hitta "**Rudmans sten**" eller "**Själstenen**". Stenen har haft stor betydelse för forskningen kring landhöjningen här. På den tiden såg man inte det som landhöjning, utan man kallade det för vattuminskning. Många dåtida vetenskapsmän sökte hitta förklaringar till företeelsen med förklaringar ur sitt specialområde. Botanikerna trodde t ex att växterna samlade upp vattnet och sedan bands vattnet till jorden och på så sätt förklarades vattenminskningen. Astronomerna trodde det var de olika himlakropparnas rörelse och kraft som påverkade vattnet. Mystikerna trodde det var det underjordiska som orsakade det hela osv. Ofta kom man i konflikt med kyrkan som hävdade sin skapelse berättelse och bestred det som ej stämde med bibeln.

För att återgå till stenen så har vi fatt en bild av den, *en efterlysning från Martin Ekman*, med en beskrivning av var den ska finnas. Norr om Storgrund utanför Västra Hamnskär. Många är det som sökt denna sten men ingen har funnit den ännu. Denna sten är grunden för beräkningen av landhöjningen per år i ett historiskt perspektiv. Rike-Nils sköt sälar på denna sten, som då låg i vattenlinjen. Med landhöjningen så kom stenen mer och mer upp ur vattnet och sälarnas viloplats. Nu kunde inte Nils skjuta dem. Han eldade då enligt sägen av toppen vid lågvatten så att den skymmande stendelen kom bort. Nu kunde han åter använda sig av sin favorit fångstplats. Detta skedde 20 år före sönerns köp av ön år 1583. Vattenlinjen är alltså där, år 1563. Ethundrasextioåtta år senare, år 1731, står Anders Celsius vid samma sten. Han har följt anvisningar från en Lektor Rudman, troligen från Gävle, för att hitta den och göra sin mätning. Celsius beskriver den och gör en skiss över hur han beräknar landhöjningen, eller vatten- minskningen som han säger. Han finner att vattenståndet sjunkit med 8 fot på 168 år. Detta blir grunden och utgångspunkt för hela den vetenskapliga undersökningen, och jämförelsetal för landhöjningen. Detta är alltså en beräkning gjord på en riksbekant sten på Iggön, som ingen idag vet var finns! (En viss Holmström anger sig troligen ha funnit stenen nordligast på grunnerna år 1888?).

Vem kommer att finna den?

Nästa stopp på vår vandring blev infarten till vändplan. Vi fick ett fotografi från 1927 där man ser hur det såg ut då. Wickmans hus ligger där mitt i bilden och Martins föräldrahem skymtar där bredvid. Ett hus står på planen nedanför nuvarande Allan Pettersons hus. Det är gärdesgårdar som inhägnar åker och staket runt tomt, och mellan stenarna i förgrunden är marken hårt betad. Djuren gick fritt och betade på all oinhägnad mark på ön. Det fanns hästar kor och far. Där idag en stenmur finns, mellan vändplan och nuvarande Ove och Berit Ögrens vedbacke, står endast en gärdesgård. Muren tillkom troligen i samband med att vägen och planen förbättrades i början på 30-talet. Det är inte alla murar som är uråldriga. En annan sak som kom fram var att det förr fanns en så kallad tröskvandring vid Wickmans tomt i byn – nu varande Robin och Ann-Sofie Westerbergs.

De två gamla tomterna som finns på den gamla kartan, kan man räkna med att är rätt utritade. Det skulle ha legat en vid Allans tomt och den andra på lyckan mellan Allan och Hansson tomter, under hällan på vilken Martin Nymans hus står. Framför tomterna låg "Kalv vreten" och nedanför denna en notvall, "Gist vällen", där man tog reda på näten och hand om fisken. Två båthus med lång spång ut, fanns i "**Viken**" som då nådde ända fram till byn. En "**humlegård**" ska ha legat nedanför de båda ladorna nedanför Hanssons på andra sidan vägen och väster om vägen till "**Kvarnviken**". Enligt manna-minne skall humle ha funnits runt stenarna i vägskälet där. Hanssons bryggde av det på 20-talet enligt Karl-Johan Ögren och så även Martin Nymans farmor. Britt Lundqvist kommer ihåg humlen växande på stenen närmast vägskälet, från 40-talet när hon varbarn. Men då nyttjades den inte längre.

Vi vandrade förbi "**Eldblomska villan**", den första sommarstugan som byggdes här på Iggön. I denna har det även under en tid varit barnkoloni. Före denna villa ligger det så kallas "**Rike-Nils källarstycke**". Här kan man tänka sig att Rike-Nils hade sin boning. Barnen här i byn har alla varit fascinerade av historien om den skatt som han ska ha skrapat ihop med hjälp av plundring. Det finns därför

en hel del hål grävda på denna mark. Det finns dock några lämningar, grundstenar och gropar, som kan ha varit en källare eller dylikt kvar upp mot bakre delen, av den nu av buskar och sly igenväxta marken.

Storåkern, ovanför villan sköts av Naturskyddsföreningen enligt gammal hävd, för att bevara den flora som idag är unik här ute. Åkern har idag ungefär samma form som på 1700-talet enligt kartorna.

Tiderna förändras och efter hand kan man se en förbättring av jordbruksmetoderna, med gödsling, uppblandning av jord mm som gör det möjligt för fler att få en bättre avkastning från jorden. Plötsligt är det på 50 år åtta hemmansägare i stället för två och marken styckades sönder. Naturligtvis var även fisket en viktig del av näringen här ute på Iggön, även inkomst kan man tänka. Men jorden gav basfödan. Före laga skifte var Iggöns åkrar och ängar uppdelade i smådelar så att rättvis fördelning av de ojämna avkastningen från åkerytorna skulle ske.

Alla de åtta hemmansägarna bodde före laga skifte uppe i byn, men det blev alltför trångt. Lotterna blev för små, då bestämdes att Persson (nu vid vägskylten Iggön) och Wickman (vid Lunsviken) skulle flytta ut dit där dessa lieman finns idag.

Att hamla träd för att ta lövtäckt till foder åt djuren var vanligt förr. Mellan askarna bakom Eldblomska villan står en rönn kvar som är kapad i ögonhöjd och sedan har skott vuxit ut ur denna. Det gick lätt att skörda dessa hamlade träd. Idag ser man dem som träd med många toppar som spretar.

Från storåkern gick vi tillbaka och vidare ner mot kvarnviken. Vi tog stigen genom skogen och passerade då bysamfärdighetens gemensamma före detta sandtag. Detta landstykke har planterats igen med skog som i dagarna avverkats. Lennart stannade upp och vi fick tänka till hur det såg ut här förr med öppet landskap, vatten och gamla Tärnsharen numer Lillharen som en höjd mitt i. Vi tittade på en bild av strand ängen år 1927 tagen från kanten av Lillharen och ut mot havet, med några stenar i förgrunden och far betande i utkanten mot träden. Här höll barnen i byn till med sina idrottslekar och på andra sidan låg byns fotbollsplan. De roade sig även med att reta småbaggarna för att få lite spänning i leken.

På Iggön har funnits 3 väderkvarnar. En på var sida om kvarn- viken och en i byn. Den i byn finns det inget minne om var den ska ha legat, den i "**Holmen**" den som övergavs (betecknas som övergiven på 1792 års karta) och ersattes med den i byn. Efter den i Holmen finns stensättningen för centrumstocken kvar, enligt Sven Sjölund som brukade plocka smultron just runt dessa stenar. Tyvärr blev den överfylld när väg drogs till Holmen för ca 8 år sedan. Lennart Landenmark har pratat med Länsmuséet som kan vara intresserade av att bevara detta som fornlämning och bekosta en om dragning av vägen. En kvarnsten till någon av kvarnarna finns i Allan Pettersons ägo.

Ing-Marie "Mimmi" Olsson

Tillägg: Några dagar efter vandringen tog sig Tony Knutsson och Lennart Landenmark ut till den tänkta platsen enligt den gamla beskrivningen, den "nordligaste stenen på Storgrund". De fann där en sten som stämmer i höjdläge enligt beräkning av landhöjningen

[Hillebygden, Nr. 2, 1998]